

ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ: ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Кочубей Н. В.

У статті розглядаються аспекти репрезентації складності дитинства в контексті постнекласичної раціональності. Дозвілля дітей розуміється як простір самореалізації особистості. Зазначається, що процес підготовки менеджерів соціокультурної діяльності має спиратися на розуміння особливої складності та цінності дитинства.

Ключові слова: менеджер соціокультурної діяльності, дитина, дитинство, постнекласична раціональність.

У статье рассматриваются аспекты репрезентации сложности детства в контексте постнеклассической рациональности. Досуг детей понимается как пространство самореализации личности. Отмечается, что процесс подготовки менеджеров социокультурной деятельности должен опираться на понимание особенной сложности и ценности детства.

Ключевые слова: менеджер социокультурной деятельности, ребенок, детство, постнеклассическая рациональность.

The author investigates aspects of representation of the complexity of childhood in the context of the post-non-classical rationality. Children's leisure is considered to be a space of personal self-realization. It is noted that the process of training managers of socio-cultural activities should be based on the understanding of the specific complexity and value of childhood.

Key words: manager of socio-cultural activities, child, childhood, post-non-classical rationality.

Менеджмент соціокультурної діяльності – одна з порівняно нових і досить популярних спеціальностей. Особливість цієї спеціальності, на нашу думку, презентується двома моментами. По-перше, це, так би мовити, "кентавричність", поєднання соціального, культурного та педагогічного аспектів. По-друге, це особлива сфера діяльності, яка відбувається у просторі свободи та невимушеного вибору кожної людини та сприяє становленню особистості.

Спробуємо зрозуміти, у чому полягають проблеми підготовки таких спеціалістів, які складнощі та виклики привнесуть у цей процес можливість роботи в дитячій аудиторії та як впливають на їх вирішення сучасні постнекласичні уявлення про дитину, способи її пізнання світу, взаємодію дитини і дорослого.

Почнемо з того, що таке постнекласична раціональність.

Згідно з концепцією відомого сучасного філософа В. С. Стьопіна, наукове пізнання у своєму розвитку пройшло такі етапи: класичний, некласичний та постнекласичний, яким відповідають певні типи раціональності [5]. В **класичній парадигмі** людина ставить питання об'єкту (природі), природа відповідає і вважається, що ця відповідь є об'єктивною, тобто не залежить ні від засобів дослідження чи експерименту, ні від способу постановки питання. Процес пізнання спрямований на об'єкт, отримані знання та закони природи є об'єктивними та непорушними.

В **некласичній парадигмі** людина (суб'єкт) задає питання природі. Природа відповідає, але відповідь тепер залежить і від об'єкта, і від тих засобів, якими вона отримана, тобто виникає розуміння принципової невіддаленості впливу самого факту спостереження на систему. В цій парадигмі в процесі пізнання враховується не тільки сам об'єкт, а й засоби його дослідження.

В **постекласичній парадигмі** людина також ставить питання природі. Але відповідь природи тепер залежить не лише від властивостей об'єкта, а й від способу запитування, і від здатності розуміння того, хто ставить питання. Тобто в пізнавальний процес вводиться культурно-історичний рівень суб'єкта, притаманні йому психологічні, професійні, соціальні настанови, які раніше були несумісними з критеріями об'єктивності та науковості. При такому розгляді суб'єкт, засоби пізнання та об'єкт виявляються нероз-

ривними. З'являється можливість багаторазового прочитання та тлумачення "текстів природи", тобто можливість багатьох описань і тлумачень того ж самого.

Друга половина ХХ ст. значно збагатила сенс і зміст "вічних" філософських проблем – проблеми буття, взаємовідносини людини і світу, проблеми людської моральності і т. п. У постнекласичній філософській рефлексії буття сприймається не як таке, що стало, а як таке, що стає, предмети в ньому найчастіше розглядаються не як прості одиничні, а як складні, такі, що мають системні та (або) мережні властивості. Предмети, системи досліджуються не самі по собі, а як занурені в середовище. Такі системи знаходяться під впливом середовища, тобто перебувають у процесі становлення, самоорганізуються у середовищі. У цьому аспекті інакше розглядається людська діяльність, вона стає все більш наукоємною та середовиществорювальною.

У постнекласичному науковому дискурсі існують теорії та підходи, у яких складні системи досліджуються як нелінійні, як такі, що впливають самі на себе. Це концепція аутопоезісних (або аутопоейзісних) систем та інактивованого пізнання Умберто Матурані і Франциско Варели, а також теорія самореферентних аутопоезісних систем Ніколаса Лумана.

Спочатку розглянемо теорію аутопоейзіса. Вона виникла як біологічна теорія, авторами якої є чилійські вчені У. Матурана і Ф. Варела. Слово "аутопоейзіс" – грецьке. Складається з двох слів: ауто – "сам", поейзіс – "діяльність, творчість". Це спосіб існування і розвитку складних систем, що дозволяє їм постійно відтворювати і добудовувати себе. З погляду цієї теорії живі системи розглядаються як циклічно організовані, автономні, здатні самі себе добудовувати і зберігати свою ідентичність у навколишньому середовищі, що змінюється. "Найбільш вражаюча особливість аутопоейзісної системи в тому, що вона витягує сама себе за волосся і стає відмінною від навколишнього середовища за допомогою власної динаміки, але при цьому продовжує складати з ним єдине ціле" [3, с. 41].

Аутопоейзіс включає два істотні моменти. З одного боку, мова йде про автономні системи. Такі системи самі собою управляють і самі себе організують, знаходять реальність, ідентифікують і специфікують себе. З іншого боку, цими системами здійснюється дія, яка в біохімії отримала назву клітинного метаболізму. Системи взаємодіють з навколишнім середовищем і в той же час мають межі своєї самості. "З одного боку, ми бачимо мережу динамічних трансформацій, що породжує свої власні компоненти і необхідні для формування межі; з іншого боку, ми бачимо межу, необхідну для функціонування мережі трансформацій, що додає цій мережі характер якоїсь єдності" [3, с. 40–41].

Теорія аутопоейзісу стала підставою для розробки У. Матураною і Ф. Варелою концепції інактивованого пізнання. Одне з найважливіших понять цієї концепції – рефлексія, яку автори інтерпретують як "процес пізнання того, як ми пізнаємо" [3, с. 21]. Саме цей момент дуже часто вислизає з уваги західної культури, яка налаштована переважно на дію. Проте, що б ми не робили, ми невіддільні від наших уявлень про світ. А те, що ми збираємося зробити, пов'язано перш за все з усвідомленням нерозривного збігу нашого буття, нашої активності і нашого пізнання. Інакше кажучи, "усяка дія є пізнання, усяке пізнання є дія" [3, с. 23].

У процесі пізнання і об'єкт, і суб'єкт активно детермінують один одного, змінюються у взаємодії один з одним. Пізнання невіддільне від суб'єкта, який пізнає, у процесі якого відбувається конструювання як його внутрішнього, так і зовнішнього світу. Це творчий коеволюційний синергетичний процес, у якому здійснюється кодетермінація і когерентний розвиток зовнішнього і внутрішнього. "Усе, що ми робимо, – це структурний танок у хореографії співіснування" [3, с. 218]. Автори для ілюстрації своєї концепції використовують дивовижний візуальний образ – картину голландського художника М. К. Ешера "Руки, що малюють", на якій руки малюють одна одну, при цьому не зрозуміло, де початок процесу, яка рука справжня, а яка – намальована.

Такі нелінійні і циклічні зв'язки між суб'єктом пізнання і конструйованим світом були метафорично названі нелінійною павутиною пізнання. Суб'єкт, що пізнає, не тільки відображає і відкриває світ, але й частково винаходить, творить його, конструює. "Має місце нелінійна взаємна дія суб'єкта пізнання і об'єкта його пізнання. Складне зчеплення прямих і зворотних зв'язків під час їх взаємодії" [1, с. 32].

Як бачимо, концепція аутопоейзісу та інактивованого пізнання, а також метасистемна точка зору побудовані на розумінні нелінійних об'єктів як складних, циклічно детермінованих, що впливають самі на себе, таких, що самовідтворюються, тобто не-

лінійних. На сьогодні ця теорія успішно застосовується в соціології, епістемології, когнітивних і гуманітарних науках, а також може використовуватись для переосмислення процесів дорослішання, сутності дитячої креативності та творчості. Тому у постнекласичному науковому дискурсі постнекласична методологія та практики є релевантними для дослідження дитини та дитинства як складних, постійно змінюваних, нелінійних утворень. І доросла людина, і дитина також можуть бути розглянутими як нелінійні утворення, а їх рефлексивність, здатність до самоаналізу, до особистісного самовибудовування і є, зокрема, проявами цієї нелінійності.

Так що ж являє собою дитина і дитинство в контексті постнекласичної раціональності? Яким чином в цьому контексті відбувається переосмислення дитини та дитинства? Відповіді на ці питання дадуть можливість осмислити орієнтири підготовки менеджерів соціокультурної діяльності.

В контексті постнекласичних підходів дитина і дитинство є об'єктами дослідження найвищої складності. Ця складність проявляється у кількох аспектах. По-перше, дитина складніша дорослої людини, зокрема тому, що фізичний, розумовий, соціальний розвиток дитини відбувається пришвидшеними темпами порівняно з дорослими. Це, так би мовити, вибуховий розвиток, який згодом сповільнюється, певним чином змінюється, але не спиняється. Саме такий стан об'єктів, що розвиваються, є найбільш нелінійним, непередбачуваним, насиченим багатьма можливостями, отже, таким, що виявляє більшу складність. Тобто соціальний простір дитинства насичений безліччю можливостей, деякі з яких реалізуються протягом життя. До цього додається також унікальність обставин розвитку дитини, неповторність поєднання соціальних, культурних, сімейних, історичних, природних та інших факторів [2].

По-друге, дитину, особливо маленьку, значно складніше розуміти, ніж дорослішу, яка може певним чином висловитись. До того ж завдяки вибуховості свого розвитку, постійній змінюваності, що притаманна дитині, розуміння і стратегії дій дорослих, що є адекватними для попередніх станів, дуже часто не спрацьовують для дій у реальному часі. Тобто дитину складно зрозуміти здебільшого тому, що утруднено або неможливо отримати адекватну інформацію про неї. Таким чином, відбувається нашарування двох складностей – складності онтологічної, що відбиває особливості індивідуального становлення дитини, її всебічного прискороного та незворотного розвитку, та складності гносеологічної – неможливості або суттєвої ускладненості отримання інформації та розуміння цих процесів з боку дорослих.

До перших двох складностей, що накладаються та підсилюють одна одну, можна додати ще одну – соціальний вимір дитинства як культурно-історичного феномену, що суттєво збільшує складність і без того складного утворення. Відома дослідниця дитинства та дорослішання Маргарет Мід виділяє три типи культур, розрізняючи їх за способом відносин між дітьми і дорослими. Це постфігуративна культура, де діти передусім вчаться у дорослих, кофігуративна, де і діти і дорослі вчаться у однолітків, і префігуративна, де дорослі вчаться також у своїх дітей. Останній, сучасний тип культури, безумовно, пов'язаний з наслідками розвитку інформаційного суспільства та можливостями саме дитячого мозку сприймати та застосовувати новітні досягнення інформаційних технологій. "Сьогодні ж раптом в усіх частинах світу, де усі народи об'єднані електронною комунікативною мережею, у молодих людей виникла спільність досвіду, того досвіду, якого ніколи не було і не буде у старших. І навпаки, старше покоління ніколи не побачить в житті молодих людей повторення свого безпрецедентного досвіду перетворень, що змінюють один одного. Цей розрив між поколіннями абсолютно новий, він є глобальним та загальним" [4]. Виникає ситуація, коли діти починають вчити дорослих та демонструють значно вищі можливості, ніж дорослі. Життєвий досвід дорослих виявляється непридатним для передачі його наступним поколінням, діти виявляються такими собі "прибульцями з майбутнього", невідомими та незрозумілими. Така ситуація не тільки спричиняє певне напруження у стосунках, не сприяє посиленню взаємопорозуміння між поколіннями та ускладнює розуміння феномену дитинства, а й вимагає постійних відстежень цієї ситуації з боку суспільства для збереження та забезпечення його цілісності, що є окремою соціальною та науковою проблемою.

Постнекласичні підходи презентують новий погляд на роль суб'єкта в процесі пізнання, на його принципову невидальність, невиключеність з цього процесу, а також самореферентність, нелінійність і когерентність еволюції об'єкта пізнання, суб'єкта, який пізнає, а також методів і засобів пізнання. Різниця між дорослим і дитиною у цьому

процесі взаємодії та взаємного пізнання полягає у тому, що дорослий розуміє інтерсуб'єктивність даного процесу та рефлексує над ним, а дитину необхідно цього навчити. А різниця між попереднім і сучасним розумінням ролі дорослого полягає в усвідомленні та необхідності відстеження останнім самозмін, взаємодетермінації, когерентності, невідривності, голографічності процесів взаємного пізнання дитини і дорослого.

Необхідно зазначити, що відмічені нами аспекти складності дитинства не є вищепними і мають доповнюватись відповідно до засвоєння не тільки науковцями, але й вихователями, вчителями, батьками принципів пізнання та поведінки з супернадскладними феноменами.

Недостатнє розуміння складності та непересічної важливості дитинства для подальшого життя дорослої людини спричиняє і неналежну увагу до дитини та дитинства з боку керівних органів держави. З усіх структурних складових освіти саме проблемам раннього дитинства та дошкільного виховання приділяється незначна увага, про що говорить хоча б той факт, що заробітна плата в дошкільних закладах найменша з усіх працівників галузі освіти. А до недавнього часу і не готувалися спеціалісти, діяльність яких була б зосереджена саме на організацію дитячого та сімейного відпочинку.

Саме на дозвіллі людина не обмежена зовнішніми чинниками, має змогу виразити себе, розвивати власну особистість, отримати естетичне чи моральне задоволення, яке вона не отримує під час трудової діяльності. З цієї причини особливої важливості набуває дозвіллева діяльність дітей, підлітків. На дозвіллі людина, особливо дитина, яка спрямована на власне самопізнання та удосконалення, має за допомогою дорослих знайти вільний вибір шляху такого удосконалення. Тому соціально-культурна та дозвіллева діяльність розпадаються на два взаємопов'язаних пласти – мотивація власного самоудосконалення та створення середовища, у якому таке самоудосконалення є можливим. У такому середовищі гармонійно інтегрується творчість, відпочинок, свято, відбувається самореалізація особистості, яка сприяє вільному творчому засвоєнню культурних цінностей, розвитку особистості, і завдяки цьому – розвитку суспільства взагалі.

Обидва означені пласти дозвіллевої діяльності дітей потребують особливої уваги як з боку близьких дорослих – батьків, вихователів, так і з боку держави. У такому контексті дозвілля та вільний час постають як соціально значущі чинники, які являють собою простір можливостей для соціального вдосконалення сучасної людини, яке відбувається невимушено та в непримусовій формі.

Процес підготовки менеджерів соціокультурної діяльності має спиратися на розуміння особливої складності та цінності феномену дитинства. Це мають бути артистичні люди, яким притаманна особлива емпатія, обдаровані у багатьох напрямках мистецтва – малюванні, музиці, танцях, які люблять дітей та усі свої таланти спрямовують на розуміння дитини та забезпечення умов для її становлення та розвитку. Такі люди, відповідно до вимог часу та розуміння дитинства як складного утворення, незворотній перебіг якого багато в чому визначає подальше життя людини і суспільства, мають бути перш за все спеціалістами з особистісного розвитку дитини. Для успішної роботи необхідне особливе освітнє емпатичне налаштування, розуміння складності освітніх процесів, сприйняття змін і цінності усіх учасників пізнавально-освітніх комунікацій, а також вироблення відповідного стилю мислення. Відбір, підготовка та подальше відстеження таких фахівців – ще одна особлива комплексна проблема, яка також має вирішуватись на ґрунті сучасних постнекласичних методологій та вимагає особливого дослідження.

Література

1. Князева Е. Н. Нелинейная паутина познания / Е. Н. Князева // Человек. – 2006. – № 2. – С. 21–33.
  2. Кочубей Н. В. Сучасне сприйняття дитинства: складність та простота // Н. В. Кочубей // Вища освіта України. – 2012. – № 2. – С. 37–42.
  3. Матурана У. Дерево познания: биологические корни человеческого понимания / Умберто М. Матурана, Франсиско Х. Варела ; пер. с англ. Ю. А. Данилова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 224 с.
  4. Мид М. Культура и преемственность. Исследование конфликта между поколения / М. Мид // Мид М. Культура и мир детства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.countries.ru/library/texts/mid.htm. – Назва з екрана.
- Степин В. С. Классика, неклассика, постнеклассика: критерии различия / В. С. Степин // Постнеклассика: философия, наука, культура. – СПб. : Изд. дом "Мир", 2009. – С. 249–295.